
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК: [351:504.05]631

О. В. Пищенко, к. с.-г. н.

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Анотація. У статті визначені наукові положення щодо формування структури еколого-соціо-економічної системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва за рахунок її декомпозиції на підсистеми, яким притаманні відповідні властивості, принципи, завдання та інструменти функціонування. Це дає змогу конкретизувати напрями та виробити єдині підходи до державного управління екологічною безпекою аграрного виробництва на довгострокову перспективу. Основне завдання еколого-економічної безпеки аграрного виробництва полягає у підтриманні цілісності аграрної еколого-економічної системи та забезпеченні збалансованого розвитку аграрного сектору, що стає можливим при визнанні взаємозв'язку та змістовності трьох його складових – еколого-економічної, соціальної і економічної. Еколого-економічний ефект можна охарактеризувати через поліпшення стану навколишнього природного середовища у результаті впровадження екологічно безпечних технологічних та управлінських рішень; раціональне використання природних ресурсів їх збереження та відтворення, включаючи й родючість ґрунтів; зменшення антропогенного навантаження на довкілля. У результаті дослідження встановлено, що еколого-економічна безпека аграрного виробництва і його суб'єкти формують складну еколого-соціо-економічну систему, стан якої багато в чому визначає рівень забезпеченості екологічною безпекою продукції аграрного виробництва. Управління розвитком аграрного виробництва представляє собою цілеспрямований вплив соціально-економічної підсистеми на екологічну з метою переходу системи в якісно новий стан.

Ключові слова: держава; аграрне виробництво; еколого-економічна безпека; розвиток економіки; система управління; державний механізм.

O. V. Pishchenko, Candidate of Agricultural Sciences

SYSTEM OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC SAFETY OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Abstract. The article identifies scientific provisions for the formation of the structure of ecological-socio-economic system of ecological and economic safety of agricultural production due to its decomposition into subsystems, which have the appropriate properties, principles, objectives and tools of operation. This makes it possible to specify directions and develop common approaches to public management of environmental safety of agricultural production in the long run. The main task of ecological and economic security of agricultural production is to maintain the integrity of the agricultural ecological and economic system and ensure the balanced development of the agricultural sector, which becomes possible by recognizing the relationship and content of its three components - environmental, social and economic. Ecological and economic effect can be characterized through the improvement of the environment as a result of the introduction of environmentally friendly technological and management solutions; rational use of natural resources for their preservation and reproduction, including soil fertility; reduction of anthropogenic load on the environment. The study found that the ecological and economic safety of agricultural production and its subjects form a complex ecological, socio-economic system, the state of which largely determines the level of environmental safety of agricultural products. Management of agricultural production is a purposeful impact of the socio-economic subsystem on the environment in order to transition the system to a qualitatively new state.

Keywords: state; agricultural production; ecological and economic security; economic development; management system; state mechanism.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Актуальність теми дослідження. Основу державної політики складають стратегічні орієнтири, які повинні закріплюватися відповідними державно-правовими структурами. Зважаючи на основні вимоги сучасності щодо розвитку аграрного сектору, доцільною є розробка стратегії щодо його еколого-економічної безпеки. Враховуючи погляди науковців сучасності, під стратегією безпеки аграрного сектору слід розуміти сукупність найбільш значущих рішень, спрямованих на забезпечення відповідного рівня безпеки у контексті реалізації державних цільових програм. Тобто, така стратегія є довгостроковим прогнозом комплексного розв'язання проблеми збалансованого, з урахуванням еколого-економічних аспектів, розвитку аграрного сектору та поліпшення загального стану еколого-соціо-економічної системи аграрного сектору. У рамках цього документа відпрацьовуються основні шляхи структурної трансформації аграрної політики та розміщення продуктивних сил, що враховують імперативи збалансованого розвитку та забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства, взаємодії людини із природою еколого-економічна безпека виробництва виступає не ізольованим явищем, а розглядається як імперативна вимога економічної стабільності та є невід'ємною складовою збалансованого розвитку нації. Це у свою чергу зумовлює необхідність вивчення механізмів управління екологічною безпекою аграрного розвитку з метою оптимального, послідовного переходу на якісно нові засади, що є одним із важливих і актуальних наукових завдань сучасності.

За роки незалежності України стан справ із захистом навколишнього середовища, забезпеченням необхідного рівня еколого-економічної безпеки оцінюється як катастрофічний. Українська держава зазнає значних матеріальних і фінансових збитків в наслідок надзвичайних ситуацій як природного, так і техногенного характеру. Викиди забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел постійно зростають. Для запобігання та вирішення вже існуючих екологічних проблем держава повинна застосовувати дієві механізми управління із забезпечення необхідного рівня еколого-економічної безпеки у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях вітчизняних вчених, присвячених проблемам забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва в більшій мірі досліджується стан речей, що склався в даній сфері і в меншій мірі надаються пропозиції з її удосконалення.

Управлінські аспекти забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва розроблялися у працях: В. Борщевського, О. Манойленка, А. Никифорова, В. Русана, П. Саблук, М. Скорик, А. Черепа та ін..

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва, у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки ефективного інструментарію регулювання еколого-економічної безпеки аграрного виробництва.

Мета статті полягає в обґрунтуванні складових системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідивши різні підходи до розкриття сутності «еколого-економічної безпеки» можна стверджувати, що еколого-економічна безпека аграрного сектору, перш за все, має спрямовуватись на реалізацію таких методів і засобів господарювання, які не призводять до розвитку негативних екологічно небезпечних явищ у аграрній еколого-соціо-економічній системі або запобігають їх виникненню. У цьому має полягати основна мета забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору. Якщо процеси деградації навколишнього середовища уже присутні у сучасному вимірі, тоді необхідно розробляти комплекси заходів, які включатимуть екологічно орієнтовані організаційні, технологічні, управлінські та адміністративні рішення щодо їх усунення, нейтралізації та забезпечуватимуть відтворення навколишнього природного середовища в цілому або окремих його складових. Значно підвищити ефективність еколого-економічної безпеки аграрного сектору

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

можна за рахунок впровадження новітніх екологічно безпечних, ресурсо- та енергоощадних технік і технологій, інноваційних розробок, досягнень науки і техніки з одночасним розвитком еколого-економічної освіти і виховання та суспільного мислення в цілому.

У цьому зв'язку основне завдання еколого-економічної безпеки аграрного сектору полягає у підтриманні цілісності аграрної еколого-економічної системи та забезпеченні збалансованого розвитку аграрного сектору, що стає можливим при визнанні взаємозв'язку та змістовності трьох його складових – еколого-економічної, соціальної і економічної (Рис. 1).

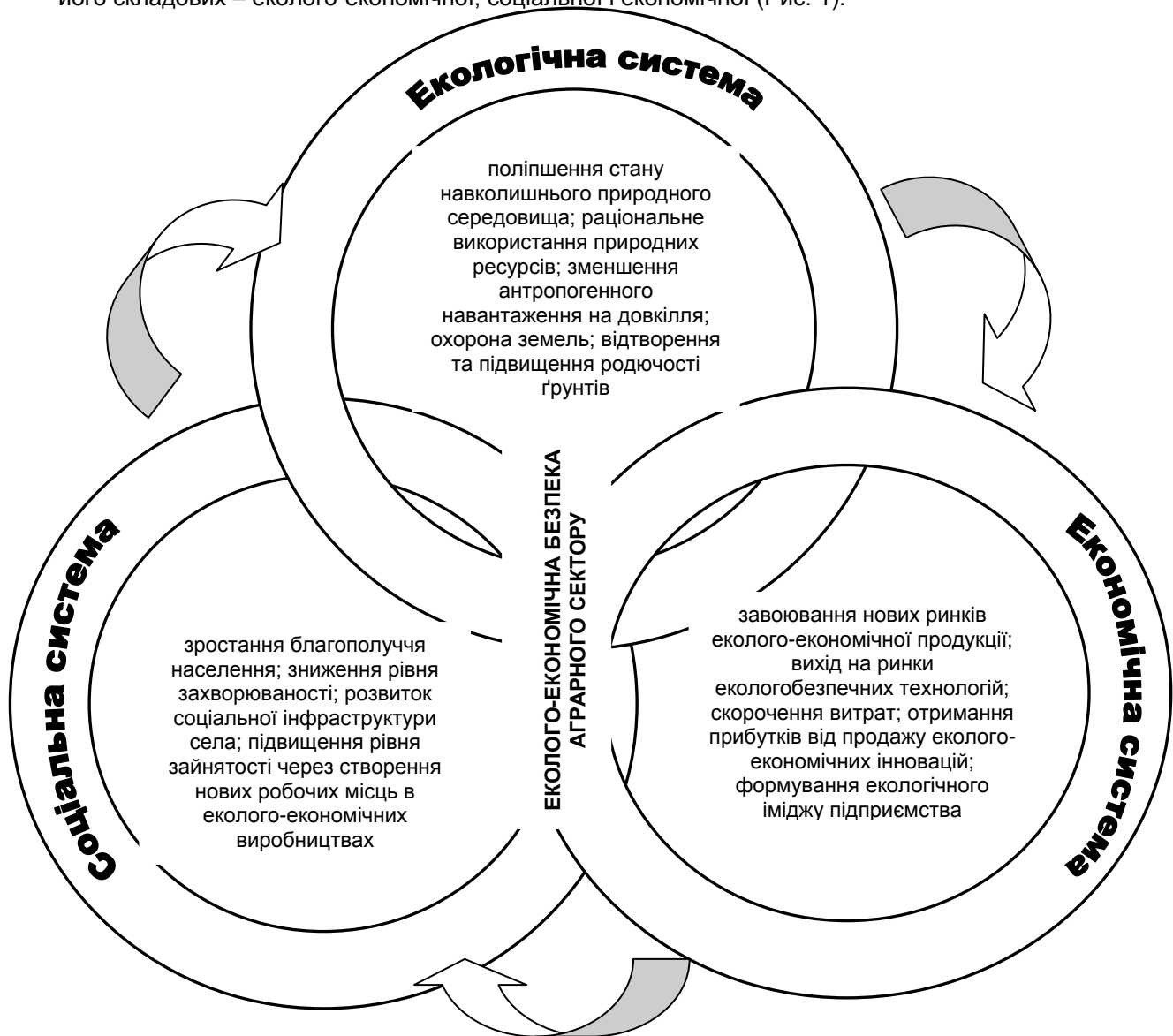

Рис. 1. Комплементарний взаємозв'язок еколого-економічної безпеки аграрного сектору з соціальною, економічною і екологічною системами

**Джерело:* побудовано автором

Встановлено, що погіршення якості та екологічного стану навколишнього середовища в основному є причиною зростання рівня захворюваності людей, зумовлює виникнення та

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

розвиток різних природних катаклізмів тощо. За даних обставин не доцільно пропонувати заходи щодо підвищення рівня економічного зростання та благополуччя суспільства. Як результат функціонування системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору усім трьом складовим притаманний еколого-соціо-економічний ефекти.

Соціальний полягає у зростанні благополуччя суспільства, зниженні рівня захворюваності населення усіх вікових категорій; відбувається розвиток соціальної інфраструктури; підвищується рівень зайнятості через створення нових робочих місць в аграрному виробництві, що дотримуються умов еколого-економічної безпеки. Економічний ефект зводиться до скорочення витрат через застосування енерго- й ресурсозберігаючих технологій та заощадження на еколого-економічних штрафах і платежах; активізація та вихід на нові ринки еколого-економічної продукції та технологій; отримання прибутків від реалізації еколого-економічних інновацій та екологічно безпечних товарів; формування екологічного іміджу підприємств [1-3].

Еколого-економічний ефект можна охарактеризувати через поліпшення стану навколишнього природного середовища у результаті впровадження екологічно безпечних технологічних та управлінських рішень; раціональне використання природних ресурсів їх збереження та відтворення, включаючи й родючість ґрунтів; зменшення антропогенного навантаження на довкілля.

У результаті дослідження встановлено, що еколого-економічна безпека аграрного сектору і його суб'єкти формують складну еколого-соціо-економічну систему, стан якої багато в чому визначає рівень забезпеченості екологічною безпекою продукції аграрного сектору. Управління розвитком аграрного сектору представляє собою цілеспрямований вплив соціально-економічної підсистеми на екологічну з метою переходу системи в якісно новий стан. Існуюча вповільнена зворотна реакція еколого-економічної підсистеми на вплив соціально-економічної може приводити суб'єктів аграрного сектору і всю систему в нестійкий стан, тому процес управління екологічною безпекою аграрного сектору доцільно здійснювати на основі сукупності взаємопов'язаних принципів: пріоритетності, еколого-економічної відповідальності, охорони довкілля, відтворення і збереження природних ресурсів, збереження цілісності агроландшафтів, збереження біологічної біорізноманітності [4-5].

Еколого-соціо-економічна система забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору – це комплексна, впорядкована сукупність підсистем, взаємопов'язаних механізмів, методів і засобів, заходів, що направлені на довгострокове забезпечення стійкості та екологічності аграрного сектору та захищеності інтересів суспільства. Запропонована система має достатньо складну структуру, складовими якої є підсистеми: цільові (структурна, прогнозування і моделювання, оцінки та контролю, прийняття рішень), функціональні, загальні, забезпечення управління розвитком аграрного сектору у контексті його еколого-економічної безпеки. Усі складові системи поєднані між собою системоформуючими зв'язками, під якими слід розуміти способи взаємодії елементів, які забезпечують формування і функціонування системи у часі та просторі. Завдяки таким зв'язкам, формалізованим у межах комплексної еколого-соціо-економічної системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору, сформована її раціональна основа – стійка упорядкованість її складових і зв'язків, яка включає чотири ієрархічні рівні (світовий, державний, регіональний та локальний) (Рис. 2).

Важливе місце при цьому відводиться екологічній безпеці технологічних та управлінських рішень. До пріоритетних завдань еколого-економічної безпеки аграрного сектору доцільно віднести зміцнення еколого-економічної безпеки; зменшення техногенного навантаження на природні біоценози; раціональне використання природних ресурсів; збереження, відтворення і підвищення родючості ґрунтів; запровадження енергоощадних, безвідходних технологій виробництва; збільшення обсягів виробництва екологічно безпечної продукції. Для реалізації цілей та вирішення поставлених завдань слід розробити дієвий інструментарій [6].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Рис. 2. Структурна схема ключових елементів системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору

**Джерело:* побудовано автором

Протягом останнього часу активного розвитку набув еколого-економічний аудит та еколого-економічний консалтинг, який спеціалізується на наданні технічної, інформаційної та практичної допомоги в сфері охорони навколишнього середовища інвесторам, підприємствам, державним,

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

громадським та бізнесовим компаніям і організаціям в Україні та за її межами для прийняття ефективних управлінських рішень, реалізації еколого-економічних програм та оптимізації природоохоронної діяльності. Для отримання достовірної інформації про вплив виробничих процесів на стан навколишнього природного середовища та виявлення змін, що у ньому відбуваються під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників виникає потреба в організації екологічного моніторингу, який здійснюється на чотирьох рівнях, а саме: світовому, державному, регіональному та локальному.

Основні цілі еколого-економічної безпеки аграрного сектору вбачаємо в забезпеченні окремих його складових, які об'єднуються в єдину систему.

Виокремлення складових еколого-соціо-економічної системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору дозволило сформуванню власне бачення її природи як процесу, що спрямовується на використання сукупності методів і способів господарювання, які запобігають розвитку негативних екологічно безпечних явищ у аграрному виробництві через втілення новітніх екологічно безпечних, ресурсо- та енергоощадних техніки і технологій, інноваційних розробок у поєднанні з розвитком еколого-економічної освіти, суспільного мислення й об'єктивної поведінки.

Висновки. Ефективний розвиток екологічного аграрного сектору є важливим завданням держави та гарантією вирішення соціальних протиріч, забезпечення якості життя. Вивчення наукових праць з досліджуваної тематики дозволило сформуванню теоретичне підґрунтя для авторського підходу до розуміння державного механізму управління екологічною безпекою аграрного сектору, в основу якого має бути покладено принцип комплексності та системності у напрямку визначення методів, заходів, інструментів та важелів впливу на еколого-соціо-економічні відносини, що спрямовані на забезпечення фундаментальних засад забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору через збереження й відтворення природних ресурсів, залучених у господарський обіг, попередження або недопущення негативного впливу господарської діяльності на екосистеми, створення сприятливих умов для виробництва екологічно безпечної продукції й сировини.

Обґрунтовано комплекс рекомендацій з формування багаторівневої еколого-соціо-економічної системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору як комплексної, впорядкованої сукупності підсистем, взаємопов'язаних механізмів, методів і засобів, заходів, що направлені на довгострокове забезпечення стійкості та екологічності аграрного сектору та захищеності інтересів суспільства. Запропонована система має достатньо складну структуру, складовими якої є підсистеми: цільові (структурна, прогнозування і моделювання, оцінки та контролю, прийняття рішень), функціональні, загальні, забезпечення управління розвитком аграрного сектору у контексті його еколого-економічної безпеки. Усі складові системи поєднані між собою системоформуючими зв'язками, під якими слід розуміти способи взаємодії елементів, які забезпечують формування і функціонування системи у часі та просторі.

Література:

1. Бігдан, О. В. Напрями розвитку екологоорієнтованого агровиробництва в міжнародній практиці / О. В. Бігдан // Агросвіт. – 2013. – № 4. – С. 29-31.
2. Манойленко, О. В. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку / О. В. Манойленко // *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики*. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2013. – С. 139-158.
3. Никифоров, А. Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія / А. Є. Никифоров. – Київ: КНЕУ, 2010. – 420 с.
4. Саблук, П. Т. Інноваційна модель розвитку сільського господарства економіки України та роль науки в її становленні / П. Т. Саблук // *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. – 2011. – № 2. – С. 200-208.
5. Могильний, О. М. Особливості державного регулювання зайнятості в умовах екологізації аграрного виробництва / О. М. Могильний // *Економіка та держава*. 2014. – № 6. – С. 6-12.
6. Череп, А. В. Управління інноваційними процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи / А. В. Череп // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2014. – № 4. – С. 43-46.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

References:

1. Bighdan O. V. (2013). Napriamy rozvytku ekolohoorientovanoho ahrovyrobnytstva v mizhnarodnii praktytsi [Areas of development of ecologically oriented agricultural production in international practice]. *Aghrosvit*, 4, 29-31 [in Ukrainian].
2. Manoilenko, O. V. (2013). Upravlinnia innovatsiinymy protsesamy: formuvannia metodychnoho pidkhodu do podolannia barieriv rozvytku [Managing Innovation Processes: Forming a Methodological Approach to Overcoming Barriers to Development]. *Konkurento spromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky – Competitiveness and innovation: problems of science and practice*. (pp. 139-158). Kharkiv: VD "INZhEK" [in Ukrainian].
3. Nykyforov, A. Ye. (2010). *Innovatsijna diialnist: teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia [Innovation: theory and practice of public administration]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Sabluk, P. T. (2011). Innovatsiina model rozvytku silskoho hospodarstva ekonomiky Ukrainy ta rol nauky v yii stanovlenni [Innovative model of development of the agrarian sector of Ukraine's economy and the role of science in its formation]. *Problemy innovatsiino investytsiinoho rozvytku – Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku*, 2, 200-208 [in Ukrainian].
5. Mohylnyi, O. M. (2014). Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання zainiatosti v umovakh ekolohizatsii ahramoho vyrobnytstva [Features of state regulation of employment in conditions of ecologization of agrarian production]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 6, 6-12 [in Ukrainian].
6. Cherep, A. V. (2014). Upravlinnia innovatsiinymy protsesamy na pidpriemstvi: suchasni pidkhody ta perspektyvy [Management of innovative processes in the enterprise: modern approaches and perspectives]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 4, 43-46 [in Ukrainian].

Надійшла 14.10.2019